

САДРЖАЈ

Читаоцу	7	
О чему је реч у овој књизи	9	
Изјаве захвалности	11	
Предговор српском издању	12	
УВОД	15	
Шта је »византијска философија«?	15	
Хронологизација и периодизација	16	
I		
РАНОХРИШЋАНСКИ ПРОЛОГ		
Прва глава		
КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА ХРИШЋАНСКОГ ВЕРОУЧЕЊА		
У НОВОЗАВЕТНОЈ ЕПОСИ	23	
1.1	Порекло хришћанства у околностима религијске расцепканости јудејског света	25
1.2	Појам »месијанског покрета«	26
1.3	»Месијанска« аскетика	27
1.4	Појам »свештеничког богословља«	28
1.5	Два типа »свештеничког богословља« и два типа Храма: »историјски« и есхатолошки	31
1.6	Основне богословске идеје »есхатолошке« свештеничке традиције које је примило хришћанство	36
1.6.1	Концепција I: Месија као Храм Божји	37
1.6.2	Концепција II: Месија као Син Божји	40
1.6.3	Кратки закључци	41
Друга глава		
ФИЛОСОФСКА МИСАО У ХРИШЋАНСКОМ		
БОГОСЛОВЉУ ПРЕНИКЕЈСКЕ ЕПОХЕ	42	
1.1	Никејски сабор	42
1.2	Шта значи »преникејски«	42

2.1	Мужеви апостолски: јудејско богословље без »превода« на грчки.	43
2.1.1	Основне богословске концепције у епоси Мужева апостолских	45
2.1.2	Принципијелна особеност ранохришћанског богословља	48
2.2.	Богословље ранохришћанских апологета	50
2.2.1	Концепција Логоса код апологета	51
2.2.2	Ново и традиционално у учењу апологета о Логосу	53
2.2.3	Учење апологета о два логоса Божја – спољашњем и унутрашњем	54
2.3	Свети Иринеј Лионски и хришћанско богословље у 3. веку	56
2.3.1	Учење о Тројици код Иринеја Лионског	57
2.3.2	Одlike новог и традиционалног у тријадологији Иринеја Лионског	58
2.4.	Преглед неких тријадолошких учења из 3. и са почетка 4. века	59

II

КАКО СУ НАСТАЛИ »ПРИРОДА« И »ИПОСТАС«

Прва глава

КОНЦЕПЦИЈЕ ТРИЈАДОЛОШКЕ ПОЛЕМИКЕ 4. ВЕКА 65

1	Уводне напомене о православном богословљу у 4. и 5. веку . . . 65
2	Хришћанска тријадологија у 4. веку 67
2.1	Први васељенски сабор (Никеја, 325. године): појмови »једносушни« и »ипостас« 67
2.2	Односи између православних и аријанаца средином 4. века и проблем статуса догматских одлука саборâ 70
2.3	Учење »подобносушника« (омиусијанаца) 72
2.4	Учење евномијанаца (аномеја) 72
2.5	Рана (преевномијанска) етапа антиаријанске полемике; начини доказивања 73
2.6	Учење о спасењу као обожењу човека; св. Григорије Богослов 76
2.7	Аполинаријева јерес и њено оповргавање код св. Григорија Богослова 78
2.8	Одређења појмова »суштина« и »ипостас«: Кападокијски оци 81
2.9	Божанственост Светога Духа: Василије Велики, Григорије Богослов, Македонијева јерес и Други васељенски сабор (381. године) 85
2.10	Учење о спознатљивости Бога и о Богу као Тројици 88
2.10.1	Ипостас: њена неспознатљивост по суштини и спознатљивост по енергијама 88

2.10.2	Енергија и име; енергија као »кретање суштине«	90
2.10.3	Ипостас као τρόπος λάρξεως (»начин постојања«) суштине.	92
2.10.4	»Догмат о монархији« Оца у Светој Тројици	94
2.10.5	Проблем »поретка« ипостаси у Светој Тројици.	95
2.10.6	Енергија суштине и идиома ипостаси.	97
2.11	Учење о Тројици: основни садржај и појмовни апарат	98
2.11.1	Основне богословске концепције.	98
2.11.2	Основни појмовни апарат	99

Друга глава

ФИЛОСОФСKE КОНЦЕПЦИЈЕ

У ХРИСТОЛОШКОЈ ПОЛЕМИЦИ 5. ВЕКА	100
---	-----

1	Општи преглед периода	100
1.1	Општи преглед полемике против платонизма	101
1.2	Општи преглед христолошке полемике	103
2	Епоха Трећег васељенског сабора (431. године)	104
2.1	Од Теодора Мопсуестијског до Несторија	105
2.2	Трећи васељенски сабор	107
2.3	Богословље св. Кирила Александријског	108
2.4	Несторијево богословље после његове осуде	111
3	Од Халкидонског сабора (451) до Зеноновог <i>Еношикона</i> (482)	113
3.1	Предисторија Халкидонског сабора	113
3.2	Учење Евтихија и учење Диоскора.	114
3.3	Учење св. папе Римског Лава Великог.	115
3.4	Вероучитељно одређење (орос) Халкидонског сабора	117
3.5	Значај Халкидонског сабора за савременике.	119
3.6	Зенонов <i>Еношикон</i>	120
4	Богословски резултати 5. века	123

III

РАНОВИЗАНТИЈСКО БОГОСЛОВЉЕ

Прва глава

ШЕСТИ ВЕК: ХРИШЋАНСКО БОГОСЛОВЉЕ

У ЛАВИРИНТИМА МЕТАФИЗИКЕ	127
------------------------------------	-----

1	Општи преглед периода	128
1.1	Проблеми историје извора.	128
1.2	Карактер догматске полемике у 6. веку.	129
1.3	Координатне осе логичког простора догматске полемике.	131
2	Специфичност монофизитског богословља пре његових главних раскола.	133
2.1	Разлика између монофизитског и Кириловог богословља: Филоксен Мабошки	133

2.2	Два тумачења разлике између Исуса и нас: Севир Антиохијски, Јован Граматик Кесаријски и »посебно мишљење« Леонтија Јерусалимског	136
3	Једносубјектност Христа у халкидонском богословљу	139
3.1.	»Теопасхизам« против криптонесторијанства:	
	Јустинијан Велики	140
3.1.1	»Теопасхитски« спорови	140
3.1.2	Свети цар Јустинијан и сабор 536. године	142
3.1.3	Пети васељенски сабор (553 г.): осуда »три главе«.	145
3.2	Од Евагријевог оригенизма до оригенизма без Евагрија	148
3.2.1	Стање оригенизма до почетка 6. века; Евагријево учење	148
3.2.2	Оригенистички спорови у Палестини: исохристи и протокристи	151
3.2.3	Леонтије Византијски	154
3.2.4	Резултати 553. године: почетак »анонимног« оригенизма	157
3.3	Јерес агноита и антрополошки аспект јединства субјекта у Христу	158
3.3.1	Јерес агноита: Темистије, Теодор, Псеудо-Кесарије	159
3.3.2	Моноенергизам и диоенергизам до четрдесетих година шестога века; Проблем Леонтија Јерусалимског	161
3.3.3	Моноенергизам или диоенергизам? Јустинијан и Пети васељенски сабор	164
3.4	Резултати епохе Петог васељенског сабора	171
4	Главни раскол у монофизитском свету: севиријанство и јулијанство	172
4.1	Опште претпоставке полемике о нетрулежности тела Христовог	174
4.2	Пolemика непосредно између Севира и Јулијана	175
4.2.1	Особеност Севирове позиције у односу на његове претходнике	176
4.2.2	Особености Јулијанове позиције у односу на његове претходнике и следбенике	178
4.2.3	Особености Севирове позиције у односу на његове следбенике	181
4.2.3.1	Севирово учење о Христовој смрти и Евхаристији: повратак несторијанству	181
4.2.3.2	Учење о Христовој смрти у латинској традицији двосубјектне христологије	183
4.2.3.3	Севиријанци у потрази за излазом из логичких ћорсокака Севировог учења	185
4.3	Четири антрополошка модела и пет сотириологија: Јулијан, Августин, Севир, Пелагије и традиција источне патристике	188
4.4	Севиријанство и јулијанство после узајамне полемике	193
4.4.1	Трансформација севиријанства; Пров и Јован Барбур	193
4.4.2	Трансформација јулијанства; актистизам	195

4.5.	Резултати антијулијановске полемике за севиријанце и халкидонце: јачање оригениста	200
5	Други велики раскол у монофизитском свету: тријадолошки спорови	201
5.1.	Почетак јереси тритеита и Јован Филопон	203
5.2	Јован Филопон као философ и као богослов-монофизит	207
5.3	Тритеизам Јована Филопона	212
5.4	Раскол између Александрије и Антиохије	214
5.5	Још две тријадологије: Петар Калинички и Дамјан Александријски	217
5.6	Додатна разјашњења појма »ипостас«: св. Евлогије Александријски	221
5.7	Даља судбина монофизитске тријадологије	225
5.8	»Актистизам« из севиријанства: Стефан Говар	227
5.9	Раскол кононоваца и атанасијеваца; оригенизам Јована Филопона	231
5.9.1	Историја и идејна предисторија раскола	231
5.9.2	Филопоново учење о васкрсењу	233
5.10	Филијација севиријанских секти у 6. веку	238
6	Филопонов оригенизам у халкидонској средини: Евтихије Константинопољски	239
6.1	Јустинијанов едикт о афтартодокетизму (564/565. године)	240
6.1.1	Историја издања и рецепције	240
6.1.2	Нетрулежност тела Христовог у православној традицији прве половине 6. века: св. Јефрем Амидски	245
6.1.3	Евтихије о нетрулежности тела Христовог и о Евхаристији	247
6.1.4	Евтихије о оваплоћењу, Тројици и »фантазијатству«	250
6.1.5	Прецизирање реконструкције садржаја Јустинијановог едикта	256
6.2	Евтихијев оригенизам: његово учење о васкрсењу	258
6.3	Евтихије о енергијама и вољама у Христу	260
7	Монотелитски оригенизам	264
7.1	Константин Апамејски на Шестом васељенском сабору	265
7.2	Симеон Кенешрински о јереси оригенисте Теодора	266
7.3	Основне етапе развоја монотелитског оригенизма	269
8	Резултати 6. века	270
8.1	Шести век као кључна епоха за средњовековно богословље	270
8.2	Перспективе зближавања халкидонаца и севиријанаца	272
8.3	Главне унутрашње противречности у халкидонској средини	274
8.4	Главне противречности међу монофизитима	275
8.5	Закључак	276

Друга глава

БОГОСЛОВСКА СИНТЕЗА СЕДМОГА ВЕКА:

СВ. МАКСИМ ИСПОВЕДНИК И ЊЕГОВА ЕПОХА 277

1	Историјске околности	277
2	Спољашња историја монотелитске уније	280
2.1	Личност патријарха Сергија	280
2.2	Црквено јединство са монофизитима у Јерменији; сабор <i>Quinisextum</i>	281
2.3	Монотелитска унија: »историја идеја« кроз историју цркве	284
2.4	Победа богословља над философијом: редак тип конфликта у »историји идеја«	296
2.5	Преп. Максим Исповедник: историја проучавања његовог богословља	297
3	Монотелитска догматика и њени корени	301
3.1	Корени монотелитства у догматској традицији 6. века	302
3.1.1	Судбина монотелитског оригенизма	303
3.1.2	Главна теза монотелитства: енергија припада ипостаси	306
3.1.3	Јединство Христове свести као образложење монотелитства	309
3.2	Проблем дељивости дељивог: спорови о људској природи	314
3.2.1	Концепција »појединачне природе« као посебан вид философског реализма	316
3.2.2	»Појединачне суштине« у христологији: преглед основних консеквенци	318
3.2.3	Леонтије Византијски против Јована Филопона	319
3.2.3.1	Аргументација Акефала (Јована Филопона)	323
3.2.3.2	Аргументација Леонтија Византијског	326
3.2.4	Закључци: неопходност стварања конкретно хришћанске философске онтологије	330
4	Богословље светог Максима Исповедника	332
4.1	»Начин постојања« уместо »појединачне природе«	333
4.1.1	Појединачно постојање других суштина: ипостас, а не појединачна природа	333
4.1.2	Природа унутар ипостаси: »начин постојања«	335
4.1.3	Начин постојања: од битија до свагдаблагобитија	338
4.1.3.1	Битије – благобитије / злобитије – свагдаблагобитије	339
4.1.3.2	Шта значи начин (тропос) богобитија	342
4.1.3.3	Начин постојања и ипостасна идиома	346
4.1.4	Нова философска онтологија: потенцијално битије, актуално обожење	349
4.1.4.1	Логоси Божји у творевини	350
4.1.4.2	Логоси и Логос	354

4.1.4.3	»Свагдадејствујуће« оваплоћење Христово: пре и после Рођења Христовог	356
4.2	Начин постојања и енергија природе	359
4.2.1	Тропос енергије и делатност (праксис) ипостаси	359
4.2.2	Удаљавање од вербалног монотелитства: разликовање »енергије« и »праксиса«	361
4.2.3 »	Активна пасивност« људске воље у Христу.	362
4.2.4	Обожјење као кретање образа ка првообразу: »једна енергија« Бога и светих.	366
4.2.5	»Једна енергија« Бога и светих као престанак синергије	369
4.2.6	Теорија вољног акта: воља природна и воља гномска	372
4.2.7	Појам гномске воље у христологији.	376
4.2.7.1	Грех као труљење произвољења и његово исправљање у Христу	377
4.2.7.2	Одсуство произвољења и гномске воље у Христу	379
4.2.7.3	Несторијанска христологија као модел обожења човека	380
4.2.7.4	Количина воља у Христу, у човеку и у обоженом човеку	383
4.2.8	»Једна енергија« Бога и светих као актуализација битија у Богу.	384
5	Путеви византијског богословља после св. Максима	385

Трећа глава

ИКОНОБОРСТВО И ИКОНОПОШТОВАЊЕ.

ВИЗАНТИЈСКО БОГОСЛОВЉЕ У 8. И 9. ВЕКУ	386
---	-----

1	Уводне напомене.	386
1.1	Из историје изучавања иконоборачких спорова	388
1.2	Од симболичких представа до култа иконе.	390
1.3	Историјска основа иконоборачких спорова	394
1.3.1	Први период иконоборства (726/730– 787)	394
1.3.2	Други период иконоборства (815– 843)	398
1.4	Иконоборство и иконопоштовање: теорија и пракса	402
1.4.1	Ситуација на латинском Западу	402
1.4.2	Судбина иконопоштовања код несторијанаца и монофизита	404
1.4	»Први мачићи« у богословљу иконопоштовања: Ипатије Ефешки	406
2	Богословље иконопоштовалаца: 8. век	408
2.1	Црквени симболи као »материја достојна поштовања«	408
2.2	Боговаплоћење се преноси на материју	410
2.2.1	Божанство у телу Христовом и у телима светих.	410
2.2.2	Обожен је и карактер Христа и светих.	412
2.2.3	Икона и име Божје	415
2.2.3.1.	Учење Јована Дамаскина.	415
2.2.3.2	Учење Седмог васељенског сабора.	416

2.2.3.3	Икона и име	420
2.3	Основни закључци иконопоштоватељске аргументације у 8. веку	421
3	Богословље иконобораца	422
3.1	Негирање обожења плоти Христове	423
3.2.	Васкрсло тело Христа и Евхаристија	428
3.2.1	Разлика између две иконоборачке доктрине: догматска или пастирска?	428
3.2.2	Иконоборство 9. века о телу Христовом пре и после васкрсења	429
3.2.3	Иконоборство 8. века о Христовом телу пре и после васкрсења	430
3.2.3.1	Оцена веродостојности предложене интерпретације	433
3.2.4	Закључци о разлици између два иконоборачка учења	436
3.2.5	Учење иконобораца о Евхаристији	437
3.2.5.1	»Иконоборачки консензус«	437
3.2.5.2	Особености учења Константина Копронима	439
3.2.6	Неки закључци: особености учења иконобораца у 8. веку	442
3.2.7	Јован Граматик: »богословска синтеза« иконоборства	442
3.2.7.1	Неописивост тела Христовог само после васкрсења	443
3.2.7.2	Одсуство карактера у Христовом човештву	446
3.2.7.3	Исусове индивидуалне особености	449
3.3	Општи закључци о учењу иконобораца	450
4	Богословље иконопоштовалаца у 9. веку	450
4.1	Развој богословских тема 8. века	451
4.1.1	Могућност иконе као неопходност	451
4.1.2	Присуство божанства у црквеном симболу	451
4.1.3	Изобразивост ангела	453
4.1.4	»Лик Божји« као икона и као човек	454
4.2	Христолошки проблеми	456
4.2.1	Патријарх Никифор: пуноћа људских својстава тела Христовог	456
4.2.2	Теодор Студит: на икони се представља ипостас	458
4.2.3	»Природа« + »ипостасне идиоме« ≠ »ипостас«.	459
4.2.4	Резултати христолошке полемике с иконоборцима	460

Четврта глава

СРЕДЊОВИЗАНТИЈСКИ ЕПИЛОГ:

ЛАВ ХАЛКИДОНСКИ И ЕВСТРАТИЈЕ НИКЕЈСКИ	462
---	-----

1	Византијско богословље између 9. и 11. века	462
1.1	Прекид са Римом: поглед из Византије 9-12. века	463
1.2	Унутарвизантијски богословски проблеми	467
2	Михаило Псел и покушај »рехабилитације« Прокла	468
3	Лав Халкидонски и Евстратије Никејски	472

3.1	Икона у учењу Лава Халкидонског	474
3.1.1	Икона: материја уместо карактера, карактер уместо Бога . . .	475
3.1.2	Христологија: ипостасовање карактера уместо тела Христовог	476
3.1.3	»Акцидентјализација« Христовог тела	477
3.1.4	Акциденталност свих карактера, осим »богоипостасног« . . .	478
3.1.5	Закључци о учењу Лава Халкидонског	479
3.2	Икона и човештво Христово у учењу Евстратија Никејског .	480
3.2.1.	Образложење иконопоштовања иконоборачким аргументом	481
3.2.2	»Акцидентјализација« ипостасних идиома Христа по човештву	482
3.2.3	Христос: људска природа без ипостасних идиома	483
3.2.4	»Акцидентјализација« Христовог човештва	484
3.2.5	Христово човештво као »појединачна природа«	485
3.2.6	Природа као »вршилац дужности« ипостаси	486
3.2.7	Закључци о Евстратијевом богословљу	487
4	Даљи путеви византијског богословља	488
	ADDENDA	491
	I Леонтије Јерусалимски – аутор 7. века	491
	II Максим Исповедник и два Леонтија	496
	III Лав III и иконоборство јерменских монофизита	501
	Поговор	505
	ПОВЕСТ О ПРИРОДИ И ИПОСТАСИ	505
	МЕТОДОЛОШКИ ПОСТ СКРИПТУМ И ПОНЕШТО О Ј. МАЈЕНДОРФУ	508
	ИМЕНСКИ РЕГИСТАР	514